

კავკასიის ანბანური სამყაროს ისტორიიდან.

I. ერკათაგირის გენეზისისათვის

სომხური ანბანის წარმოშობა-სადაურობის საკითხი უამრავი მეცნიერის კვლევა-ძიების საგანი გამხდარა. გამოითქვა ბევრი ჰიპოთეზა და ვარაუდი, მაგრამ, უნდა აღინიშნოს, რომ დღემდე ერკათაგირის გენეზისის საკითხი აუხსნელია.

ჯერ კიდევ 1928 წელს პროფ. ჰრ. აჭარიანს თავის ნაშრომში მოტანილი აქვს 35 მეცნიერის სხვადასხვა თვალსაზრისი სომხური ანბანის წარმომავლობა-სადაურობის თაობაზე. 1960-იან წლებამდე, ყველა არსებული ჰიპოთეზა წარმოიშვა შედარებითი მეთოდის საფუძველზე, ანუ ემყარებოდა ერკათაგირის ცალკეული ასო-ნიშნების მოჩვენებით მსგავსებას სხვადასხვა ანბანთა გრაფემებთან.

პირველად გრაფიკული ანალიზის მეტ-ნაკლებად წარმატებული ცდა განახორციელა პროფ. გ. სევაკმა (სევაკი 1962), თუმცა, უნდა აღინიშნოს, რომ სომხური ანბანის გრაფიკულ ჯგუფებად მის მიერ დაყოფა არსებითად არასწორია.

ერკათაგირის გრაფიკული სტრუქტურის რაობის წარმატებული დადგენა ეკუთვნის რ.პატარიძეს (პატარიძე 1980) და ჩვენ რამდენიმე შენიშვნით ვიზიარებთ მას. მისი თეორია სომხური ანბანის წარმოშობის ბევრ საკითხს ჰფენს ნათელს, თუმცა, ბევრი კითხვა პასუხგაუცემელი რჩება.

საკვირველია, რომ სომხურ საისტორიო მწერლობაში დაცულ ცნობებს ე.წ. დანიელის ანბანის შესახებ სამეცნიერო ლიტერატურაში სათანადო ყურადღება არ მიქცევია. ამ ცნობების თანახმად ეს ანბანი 22 ასო-ბგერისგან შედგებოდა (კორიუნი, ლაზარ ფარპეცი, მოვსეს ხორენაცი და სხვა), ანუ სემური ტიპის ანბანს წარმოადგენდა. ჩვენი აზრით, ერკათაგირში ამ ანბანის ნაშთს უნდა წარმოადგენდეს ე.წ. ნალისებური გრაფემები.

ნალისებური გრაფემები ქმნიან მწყობრ, სიმეტრიულ სისტემას 5 სამწევრა და 4 ერთწევრა ჯგუფის შემადგენლობით: A // U, U, V, W // H, H, I, J // K, K, L // M, M, N // O // P // Q // R // S. ამ სისტემაში აუცილებლად უნდა აღდგეს კიდევ ერთი სამწევრა ჯგუფი- „აღმა“ მარცხნივ ნაკლები გრაფემები (მათი ამოღება მაშტოცის რეფორმის შედეგი უნდა იყოს, კერძოდ, ჩვენი აზრით, ეს გამოწვეულია სამეცის, სსადეს და ქოფის ადგილზე მყოფი ნიშნების ამოგდებით), მით უფრო, რომ მათი გრაფიკული იდეა განხორციელებულია P და S გრაფემების შემთხვევაში.

ნიშანდობლივია, რომ კავკასიის ალბანურ ანბანს მოეპოვება „აღმა“ მარცხნივ ნაკლებ გრაფემათა მთელი წყება, კერძოდ: №5 (* ებ), №9 (თას), №37 (ხამ ?), №42 (*რატ) შესაძლოა აგრეთვე №32 (ჯაჲ ?) და №48 (წაჲ ?). კავკასიის ალბანურში ამ გრაფემათა არსებობის ფაქტი გამოდგება იმის მტკიცებულებად, რომ ისინი სომხურშიც უნდა ყოფილიყვნენ, რადგან, ჩვენი აზრით, ეს გრაფემები მაშტოცის რეფორმის შედეგად სომხური ანბანიდან ამოღებულ გრაფემათა ჯგუფის გავლენითაა შექმნილი. არ გამოვრიცხავთ ზემოჩამოთვლილ გრაფემათა კავკასიის ალბანურ ანბანში მოხვედრის სხვაგვარ გზებსაც, მაგ.: №5 (*ებ) შეიძლება იყოს სომხ. E -ს ანტიფორმა... ვფიქრობთ, რომ ამ გრაფემათა გრაფიკული რაობის დადგენა უმნიშვნელოვანესია ალბანური „ასომთავრულის“ დათარიღებისათვის.

რამდენიმე დაკვირვება გვაფიქრებინებს, რომ „ნალისებური“ გრაფემები და ერკათაგირის დანარჩენი ნაწილი არ შეიძლება ერთ დროს და ერთი პირის მიერ იყოს შექმნილი.

1. „ნალისებური“ გრაფემები ქმნიან სამწევრა გრაფიკულ ჯგუფებს, რაც არ ჩანს „რკალისებურ“ და მით უფრო „კუთხოვან“ გრაფემათა შემთხვევაში.

2. ერთ გრაფემას შეიძლება ერთდროულად ჰქონდეს როგორც ანტი, ასევე ინვერსიული ფორმები, მაგ.: E, H, F; S, L, D.

3. „ნალისებურთა“ სისტემაში გამოყენებულია მარტივი დამატებითი ნიშნები ჰორიზონტალური ან ვერტიკალური ხაზების სახით (გამონაკლისია H გრაფემა) შდრ.: H, H, C, D, B, A, S ...

4. S გრაფემის შემთხვევაში მარჯვნივ მიმართული დამატებითი ნიშანი (რაც, ჩვენი აზრით, არქაულ მდგომარეობას უნდა ასახავდეს).

5. დამატებითი ნიშნების დისტრიბუცია ზემოდან- ქვემოდ (ნიშანდობლივია, რომ ზედა დამატებითი ნიშანი ჰორიზონტალური ხაზის სახით გვხვდება მხოლოდ „ნალისებურ“ გრაფემებში: U, S).

6. ქვედა და ზედა ჰორიზონტალური დამატებითი ნიშნების სიმრავლე „ნალისებურთა“ გრაფიკაში, რაც იმაზე მიგვითითებს, რომ მათი შექმნისას მონუმენტურ დამწერლობათა პრინციპებია გათვალისწინებული : U, U, V, L, L, S .

ყველა ეს ფაქტორი არსებითად განასხვავებს “ნალისებურ” გრაფემებს ერკათაგირის დანარჩენი ნაწილისგან.

სომხური ანბანის 19 “ნალისებური” გრაფემიდან 15-ის ანბანური რიგი და ფონემური მნიშვნელობა კლასიკური სემურის მსგავსია. მაშტოცის რეფორმის შედეგად ორ ასო-ბგერას Լ -ს და Ժ -ს შეეცვალა ფონემური მნიშვნელობა, ორს კი Վ -ს და Բ -ს შეეცვალათ ადგილი.

არ ჩანს დამაჯერებელი „ნალისებურ“ გრაფემათა ეთიოპური წარმომავლობის თეორია (ოლდეროგე 1974, 202 ; პატარიძე 1980, 557). ჩვენი ვარაუდით, მათი პროტოტიპია ბერძნული Θ (სიტყვა Θεις – ის „ღმერთი“ გავლენით), რომელიც ნალისებურ გრაფემათა ოთხივე კომპონენტის გამაერთიანებელია : U և _ ' (ამით, როგორც ჩანს, გამოწვეულია სომხური Թ გრაფემის განსხვავებული გრაფიკული იერი).

სარწმუნოა რ.პატარიძის მოსაზრება მაშტოცის მიერ “რკალისებურ” გრაფემათა ასომთავრულის “ან“-ისგან შექმნის შესახებ: ქართ. „ან“ -ი > Ե > 2 > 3?(კითხვის ნიშანი ჩვენია - რ.ლ.) > 2 > 3 > 4 > 2 > 3 (პატარიძე 1980, 543-544). გაუგებარია თუ რატომ არ მოიაზრება ამ “ქართულ” ჯგუფში გრაფემა 3 , თუმცა, ჩვენი აზრით, იგი შექმნილია არა “ან“-ისგან, არამედ უშუალოდ ასომთავრულის იმავე მნიშვნელობის გრაფემისგან ზედა ელემენტის გართულებით (ასევე, საფიქრებელია 3 > 3). “რკალისებურ” გრაფემათა ჯგუფს, შესაძლოა, ასევე მივაკუთვნოთ გრაფემა 2-ს , რომელიც ასომთავრულის 8 „დონ“-ის ინვერსიული ფორმა უნდა იყოს.

ე.წ. კუთხოვან გრაფემებს (Է ,Ի ,Լ ,Խ ,Ի ,Փ ,Զ) ჯგუფი პირობითად შეიძლება ეწოდოს, რადგან მათი შექმნა-გამოგონების გზები სხვადასხვაგვარია. ექვს არ იწვევს ორი გრაფემის Փ და Զ ბუნება. პირველი უდავოდ ნასესხებია ბერძნულისგან, ხოლო მეორე ქრისტეს მონოგრამას წარმოადგენს. ამ “ჯგუფის” დანარჩენ ნიშანთა ძალზედ მარტივი მოხაზულობა მიგვანიშნებს მათი შექმნის ხელოვნურ ხასიათზე. ჩვენი აზრით ამ რიგს დასაბამი მისცა სომხური ანბანის Ե “ნალისებურმა” გრაფემამ : Ե > Է > Ի > Ի > Լ > (Խ ?). ბოლო გრაფემის შემთხვევაში თვალშისაცემია მისი მსგავსება ასომთავრულის “ხან” და “ჯარ“-თან, რაც ჯერ კიდევ ივ. ჯავახიშვილმა შეამჩნია (ჯავახიშვილი 1926, 226).

თუ სომხური ანბანის გრაფიკულ სისტემებს (“ნალისებურთ“, “რკალისებურთ“ და “კუთხოვანთ“) ერთმანეთს შევუდარებთ, დავინახავთ, რომ მათი შექმნა-გამოგონების მეთოდი არსებითად განსხვავებულია. “ნალისებური” გრაფემების თანამიმდევრობას ანტიანბანური ფონემური მნიშვნელობა მიენიჭა, ე.ი. , ნალისებურთა სისტემაში გრაფიკა პირველადია, ხოლო ფონემური მნიშვნელობა მეორეულია.

რაც შეეხება “კუთხოვან” და განსაკუთრებით “რკალისებურ” გრაფემებს, აქ სრულიად სხვაგვარი ვითარება გვაქვს. მათ სისტემაში ფონემური მნიშვნელობა პირველადია და ამდენად გრაფიკა მეორეულია.

Roman Lolua

On the History of the Caucasian World of Alphabets. I. Towards The Genesis of Erkatagir (Armenian Alphabet)

It is surprising, that the information preserved in the Armenian historical writing so called Daniel's alphabet is not paid a relevant attention in a scientific literature. According to this information, this alphabet was consist of 22 letters (Koriun, Movses Khorenatsi and other) or it was a semic type alphabet. We believe, that so called "horseshoe-shaped" graphemes are the remains of this alphabet in Erkatagir. Some observations makes us to suppose, that "horseshoe-shaped" graphemes and the other part of the Erkatagir could not be created in the same period and by the one person.